

ISSN 0350–185x
UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
и
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

LXX

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горџићан-Премк, др Рајна Драгићевић,
др Најда Иванова, др Александар Лома, др Алина В. Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Предраг Пипер,
др Слободан Реметић, др Андреј Н. Собољев, др Живојин Сијанојчић,
др Срејто Танасић, др Зузана Тојолињска, др Викџор Фридман*

Главни уредник

Предраг Пипер

БЕОГРАД
2014

ISSN 0350-185x, LXX (2014)
UDK: 811.163.41'371 ; 811.16'371
ID: 207508492
DOI: 10.2298/JF11470035P
Примљено: 15. јануара 2014.
Прихваћено: 12. марта 2014.
Оригинални научни рад

ПРЕДРАГ Ј. ПИПЕР*
Универзитет у Београду**
Филолошки факултет
Катедра за славистику

О УНУТРАШЊОЈ ОДРЕЂЕНОЈ РЕФЕРЕНЦИЈАЛНОСТИ У СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА

Предмет чланка су изрази типа *īāj* и *īāj* у српском и одговарајући изрази у другим словенским језицима. Њихова анализа показује да они представљају посебан тип референцијалности и заузимају посебно место у систему прономиналних речи и израза. Иако се могу употребити у различитим функцијама, њихова основна функција је упућивање на оно што је одређено за учеснике секундарне комуникативне ситуације, денотираним исказом у исказу, а што је неодређено за учеснике примарне комуникативне ситуације (са изузетком случајева када се исти учесници појављују и у примарној и у секундарној комуникативној ситуацији).

Кључне речи: референцијалност, категорија одређености/неодређености, говорна ситуација, заменичке речи, словенски језици.

1. Предмет овог рада је један тип заменичке референцијалности којем до сада није било посвећено довољно пажње ни у проучавању појединих словенских језика ни на ширем словенском плану. Циљ рада је да се покажу његове специфичности у поређењу са другим типовима заменичке референцијалности, његово место у систему средстава којима се остварује семантичка категорија одређености и неодређености и његове специфичности у појединим словенским језицима. Разматрају се услови референцијалне и неререференцијалне употребе таквих израза, као и њихове еуфемистичке

* piper@eunet.rs

** Рад је настао у оквиру научног пројекта 178021 – *Опис и стандардизација савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

употребе, а разматрају се и њихови облици у појединим словенским језицима или групама језика.

Емпиријску основу истраживања чини језичка грађа узета из лексикографских извора и преводни примери.

2. И теорија и типологија референцијалности, као и теорија и типологија исказа, релативно су добро проучени, као што је у многим истраживањима подробно испитана функција заменица у исказивању референцијалности у словенским језицима и њихова функција у различитим типовима исказа (ПАДУЧЕВА 1985). Као што обично бива, у тим истраживањима у фокусу су, по правилу, најрегуларније, најтипичније и најфреквентније, односно најјаче грамаатикализоване прономиналне речи, док су неке друге заменице на периферији истраживачке пажње. Том другом кругу средстава прономиналне референцијалности у словенским језицима, који заслужују додатну пажњу, припадају и изрази типа српског *џај* и *џај*, руског *такој-то*, пољског *тасу а тасу* и сл., нпр.

- (1) блр. (2011)¹: Ђн жа сказаў: ідзіце ў горад да *такога і такога* і скажыце яму: “Настаўнік кажа: час мой блізікі [...]“ 2011 (Мат. 26: 18)
- (2) буг. (1992): Той каза: Идете в града при *еди кого си* и речете му: Учителят казва: Времето Ми е близо [...].
- (3) плрп. (1966): Wón rjekny: Dz’íce do města k *tomu a tomu* čłowjekej a prajće jemu: Mišter da prajić: Mój čas je blisko [...].
- (4) мак. (1967): Тој рече: „Отидете во градот при *џој* и *џој* човек и речете Му: Учителот вели: Моето време е близу [...].“
- (5) пољ. (1965): On odrzekł: Idźcie do miasta, do *znanego* nam człowieka, i powiedzcie mu: Nauczyciel mówi: Czas mój jest bliski [...].
- (6) рус. (2010): Исус ответил: – Идите в город к *такому-то* и скажите ему: «Учитель говорит, что Его время уже подошло [...]».
- (7) слв. (1993): Odpovedal: Chod’te do mesta k *tomu a tomu* a povedzte mu: Majster odkazuje: Čas moj je blisko [...].
- (8) слн. (2000): Dejal jim je: Pojdite v mestu k *temu in temu* in mu recite: „Učitelj pravi: Moj čas je blizu [...]“.
- (9) срп. (1990): А он рече: Идите у град *томе* и *томе*, и кажите му: Учитель каже: Вријеме је моје близу [...].
- (10) укр. (2006): Він сказав: Підіть до міста, до *такого-от* чоловіка і скажіть йому: Учитель мовить: Час Мій близько [...]. 2006
- (11) хрв. (1942): On reče: “Idite u grad *tomu i tomu* i recite mu: ‘Učitelj veli: Vrijeme je moje blizu [...]’.”

¹ У примерима ексцерпираним из *Новог заветџа* година у загради, наведена после скраћенице за назив језика, представља годину издања.

- (12) чеш. (1979): On je poslal do města k *jistému* člověku, aby mu řekli: “Mistr vzkazuje: Můj čas je blízko [...]”

У граматичким описима словенских језика ти изрази се готово не помињу, а у лексикографским изворима и у специјалној литератури, описују се и објашњавају шкрто, ретко и непотпуно.²

У широј лингвистичкој литератури прилично усамљен и временски удаљен изузетак представља студија Џ. Колинсона (COLLINSON 1937: 104–106) о индикаторима (на материјалу енглеског и других језика). Аутор констатује значењску посебност таквих израза, које назива *blanco expressions*, не доводећи их у везу с појмовима који би били блиски теорији референцијалности или концепту исказа.

Да ли су то заиста само б л а н к о и з р а з и, којима се из разлога језичке економије замењује потпуно понављање комуникативно мање релевантне информације; или је то начин да се пунозначан израз оквалификује као део језичких „бла-бла“ феномена сасвим испразног садржаја; или такви прономинални изрази имају неке специјалне синтаксичке функције и заузимају посебно место у систему средстава прономиналне референцијалности и оформљују неки специјалан тип исказа?

Овде желим да покажем и да аргументујем да је у питању трећа поменута могућност.

3. Ако се упореде реченице као што су

- (13) Рекла је да га је видела у *једном* филму.
 (14) Рекла је да га је видела у *џом* филму.
 (15) Рекла је да га је видела у *џом* и *џом* филму.

може се с великом сигурношћу претпоставити да типичан говорни представник српског језика не сматра дате реченице синонимичним, и интуитивно разликује одређену референцијалну употребу заменице *џај* у (14) од неодређене референцијалне употребе заменичког израза *џај* и *џај* у (15). Претпоставка да би заменички израз *џај* и *џај* могао бити синонимичан некој од фреквентнијих заменица и тиме подведен под неки од познатих типова неодређене референцијалности (чиме би питање његове семантичке посебности постало

² О заменичким изразима који су предмет овог рада пише у својој монографији о бугарским заменицама Р. Ницолова (1986); на изразе типа *џај* и *џај*, *џамо* и *џамо* у српском језику указује се у радовима: ПИПЕР 1987, ПИПЕР 1988.

беспредметно) лако се може проверити супституционим тестом, који показује или одсуство синонимских односа, нпр. (15) и (16), или (15) и (17), уп.

(16) Рекла је да га је видела у неком филму.

или неприхватљивост израза с таквом супституцијом, нпр.

(17) Рекла је да га је видела у *било ком филму и сл.

Ако се окренемо богатој литератури о прономиналним речима и о врстама референцијалности, нећемо наћи готово никакве информације о питању које нас овде интересује, док се у литератури о филозофско-логичким аспектима референцијалности изрази типа *ѿај* и *ѿај*, *ѿако* и *ѿако*, *ѿу* и *ѿу* и сл. понекад срећу, али не као предмет анализе него као практично средство „скраћене дескрипције“, односно „скраћеног“ примера.

4. Семантичке класификације и систематизације заменица дуго су носиле, а и сада често носе јак печат лингвистичке традиције, у коју је понекад потребно унети више прецизности и убедљивије интерпретације.

Примери као што су:

(18) Рекла је да га је видела у *овом* филму.

(19) Рекла је да га је видела у *ѿом* филму.

(20) Рекла је да га је видела у *оном* филму.

(21) Рекла је да га је видела у *ѿом* и *ѿом* филму.

јасно показују главну, али не и једину специфичност прономиналних израза типа *ѿај* и *ѿај* у српском језику.

Пример (18) садржи заменицу *овај*, чија је примарна, али не и једина функција у српском језику остензивна демонстративност,

пример (19) садржи заменицу *ѿај*, чија је примарна, али не и једина функција анафора у ужем смислу речи, тј. упућивање на већ поменути сегмент текста;

пример (20) садржи заменицу *онај*, која у српском језику има приоритет када је у питању упућивање на заједничка знања учесника у комуникативној ситуацији.

У чему је специфичност примера (21), у којем прономинални израз с редуликованом демонстративном заменицом не може бити супституисан ниједним другим поменутиим изразом без промене значења исказа?

Његова специфичност је у томе што у том примеру постоји исказ у исказу, па зато ту није у фокусу примарна комуникативна ситуација, у којој је тај исказ употребљен, него, пре свега, нека друга комуникативна ситуација, о којој је реч.

При томе се прономинални израз *īaj* и *īaj* деиктички односи на оно што је у тој другој, унутрашњој комуникативној ситуацији речено, а чија се пуна реприза из неких разлога жели изоставити.

У наведеном примеру (21), израз *īaj* и *īaj* има референцијалну функцију.

Ако се постави питање да ли је то одређена референцијалност или неодређена референцијалност, једнозначан одговор зависи од тога да ли се референцијалност таквих израза посматра из угла основог исказа или из угла унутрашњег исказа.

За учеснике у основној комуникативној ситуацији, референцијалност израза типа *īaj* и *īaj* је неодређена осим ако учесници (или бар један учесник) основне говорне ситуације нису истовремено учесници секундарне говорне ситуације, нпр. (22), (23), али не и (24), уп.

(22) Ја сам им рекао да дођу на *īo* и *īo* место.

(23) Ти си им рекао да дођу на *īo* и *īo* место.

(24) Он им је рекао да дођу на *īo* и *īo* место.

Ако се ставе на страну такви случајеви, може се констатовати да су изрази типа *īaj* и *īaj* средство неодређене референцијалности са становишта основне комуникативне ситуације (што формално потврђује и облик *такој-то* у руском језику аналоган структури заменице *какој-то*, а слично је и у украјинском језику).

Истовремено, ти изрази су и средство одређене референцијалности, али са становишта секундарне говорне ситуације јер је за учеснике у тој комуникативној ситуацији реч о референцијалности познатог денотата, што боље одражава форма израза типа *īaj* и *īaj*, који преовлађује у већини словенских језика и који истиче демонстративност, а формално не показује везу с категоријом неодређености.

Као што је речено, то ипак важи само за оне случајеве када у унутрашњем исказу субјекат није ни у првом ни у другом лицу јер је у таквим случајевима неодређеност искључена бар за једног учесника у говорној ситуацији, ако не и за оба учесника. Уп. (22), (23), (24).

5. У складу с реченим треба посматрати димензије категорије референцијалности у систему прономиналних речи. Поред неререфе-

ренцијалних прономиналних средстава типа срп. *ико*, пољ. *ktokolwiek*, рус. *кѣо-нибудь* итд., референцијална средства се деле на

- I. примарну референцијалност нпр. срп. *ѡај*, пољ. *ten*, руски *тот* и сл., и
- II. секундарну референцијалност, тј. референцијалност исказа у исказу типа срп. *ѡај* и *ѡај*, пољ. *tacy a tacy*, рус. *такой-то*, нпр.

(25) пољ.: Agenci [...] pytają o czym tacy a tacy mówili w samochodzie, gdy jechali tam a tam.

(26) рус.: Я отвожу вам вон то поле, которое находится там-то.

(27) срп.: У обилажењу Минхена једном му је било наређено да стане на једном месту, други пут на другом или да ће *ѡу* и *ѡу* наћи писмо са даљим упутствима.

Истовремено, на сличан начин се у прономиналним системима прелама категорија неодређености, која се испољава било као неренцијална неодређеност типа срп. *ишѡа*, пољ. *cokolwiek*, рус. *что-нибудь* итд., било као референцијална неодређеност, која може бити примарна, нпр. срп. *неко*, пољ. *ktoś*, рус. *кто-то*, или секундарна, као неодређеност за учеснике у примарној говорној ситуацији, али не и за учеснике у секундарној, унутрашњој говорној ситуацији, нпр. *ѡај* и *ѡај*, пољ. *tacy a tacy*, рус. *такой-то*.

Унутрашња неодређеност не показује везу с категоријом персоналности с обзиром на дистрибуцију познатог и непознатог по лицима у комуникативној ситуацији, што је карактеристично за примарну неодређеност, уп., на пример, у рус. *Кто стучит?* (неодређеност за говорника уз претпоставку одређености за саговорника), *Кое-кто уже пришел* (одређеност за говорника уз претпоставку неодређености за саговорника), и *Спросите кого-нибудь* (потпуна неодређеност).

Овде се не улази у различита ужа значења прономиналне неодређености (нпр. са пратећим различитим модалним значењем уверености, типа руског *Кто-кто, а он поможет*, или српског *Кад-ѡад они ће усѡѡи* и сл.) јер то није у непосредној вези с предметом овог реферата.

6. У оквиру изложене основне функције датих заменичких израза они, у зависности од комуникативних намера говорног лица, структуре реченице и њеног лексичког састава, могу имати неколико варијантних значења. Нека од тих варијантних значења региструју и речници:

1) Значење комуникативне ирелевантности тако означеног денотата, и/или значење претпоставке о општепознатости онога на шта се тиме упућује, поготову у понављањима, карактеристичним за наративне исказе, и/или значење неодређености денотата са становишта говорног лица и/или саговорника у основној говорној ситуацији. Уп. код Вука Караџића у историјским списима:

(28) [...] преда мном заповеди кнезу Васи Поповићу [...] да пошаље солдацима *џолико* и *џолико* (сад се не опомињем колико) иљада ока пшенице (Караџић, 1969: 162)

2. Поред своје специјалне референцијалне функције заменички изрази типа *џај* и *џај* својим обликом удвојеног демонстратива и честом употребом с више других демонстративних заменица у истој основној функцији могу сигнализирати и исцрпност и сложеност изворног облика информације, на коју се упућује. Уп. (29):

(29) срп.: Сила пута он каже коме: *Тај* и *џај* вели за тебе *џо* и *џо*, што онај није ни помислио, али понајвише заповеди једноме насамом: реци томе *џо* и *џо*, а кашто ономе опет каже насамом: реци ти њему *џо* и *џо* (Караџић, 1969: 140)

3. Употреба демонстратива типа *џај* и *џај* може бити и еуфемистички мотивисана да би се избегло дословно преношење исказа који се сматра непристојним (30):

(30) срп.: Онај матори пас стане говорити курјацима: „Тамо њима *џо* и *џо*! Док су још ова два зуба мени у глави, нећете ви чинити штете моме господару.“ (Караџић 1969а:70).

Ипак, таква употреба показних заменица је ретка, а за савремене српски књижевни језик је нетипична.

7. Оно што је за наш предмет посебно значајно јесте чињеница да унутрашња одређена референцијалност даје исказу обележје наративности. Један од формалних израза слободног усменог приповедања јесте и употреба заменичких речи у функцији унутрашње одређене референцијалности, која омогућује да се секундарни унутрашњи искази наведу скраћено (када приповедач оцени да је то потребно или неопходно), односно да се наведу само у главним, категоријалним назнакама.

У административном стилу такви заменички изрази се, по правилу, не срећу, а у језику научног дела таква места су стилски маркирана својом наративношћу. Уп. поред раније наведених примера

из Караџићевих историјских списа и следеће примере (31–33) (према: Караџић 1969):

- (31) срп.: Пасманција [...] стане тајно писати и поручивати свим везирима редом: „Ја би се теби предао, али је *ѿај* и *ѿај* везир мој непријатељ, пак не смијем од њега“.
- (32) срп.: Милош им пошаље књигу да [...] ће им он, ако је потребно, до *ѿолико* и *ѿолико* дана са две иљаде момака доћи у помоћ;
- (33) срп.: [...] Даје им особите распусне књиге, н. п. човеку да се његов брак с *ѿом* и *ѿом* развезује.

8. Ако упоредимо унутрашњу неодређену референцијалност у народним приповеткама и у данашњем српском књижевном језику, видимо да су и функција и средство њеног исказивања углавном исти. Усмена прозна књижевност у животу савременог човека, свакако нема оно место које је имала пре двеста или више година, али су се у међувремену појавили нови типови текстова, који се ослањају на постојеће синтаксичке облике наративности, нпр. репортажа, интервју, фељтон, у којима унутрашња неодређена референцијалност има ону исту функцију коју налазимо у народним приповеткама, нпр. (34–41):

- (34) срп.: Он је напустио радњу, одвео нас до краја улице и препоручио нам да свратимо *ѿу* и *ѿу*. (Ж. Живуловић, *Полиѿика*)
- (35) срп.: Ја могу да је слушам да ме она саветује како ћу с *ѿаквом* и *ѿаквом* особом. (*Дуга*)
- (36) срп.: А они кажу: долазе нам руководиоци *ѿи* и *ѿи*. (*Полиѿика*)
- (37) срп.: Било да се њима /обавештењима/ саопштава који студенти *ѿог* и *ѿог* дана излазе на испит, или ко је примљен у студентски дом (*Полиѿика*)
- (38) срп.: Како одредити да ли је *ѿај* и *ѿај* дечак наркоман или није? (*Полиѿика*)
- (39) срп.: Математика ми никако није ишла („кад један радник, који је у несрећи изгубио једну руку, а може ипак оном другом да копа, ископа ров дуг, широк и дубок *ѿолко* и *ѿолко*, онда колико времена треба тројци радника, који имају по обе руке, да ископају ров дуг *ѿолко* и *ѿолко*?“). (А. Дероко)
- (40) срп.: Маљоку чак није ни затворску храну јео, иако је по прописима било да треба *ѿолико* и *ѿолико* воде, *ѿолико* хлеба. Напротив, њему су доносили храну из оближњег хотела. (Б. Гајић, *Инѿервју*)
- (41) срп.: Статистичар тврди да је на подручју присутно *ѿолико* и *ѿолико* коња, *ѿолико* свиња. (*Полиѿика*)

Као што се из последња два примера види, функцију унутрашње неодређене референцијалности може (обично у скраћеним набрајањима) да преузме и показна заменица која није удвојена и за коју је у таквом облику дата функција иначе нетипична.

Примери (38), (39) илуструју могућност упућивања и на иреалне ситуације и њихове просторне, временске, количинске и друге елементе, које одређено лице може да зна и да вербализује. Уп. и примере (42–43) из RJAZU:

- (42) срп.: Одреди, да се састанемо *īу* и *īу* (тј. гдје хоћеш) па ћемо се састати. (RJAZU, 1966, св. 78)
- (43) срп.: Ако он *īе* и *īе* обичаје, церемоније и светковине не држи, он је безбожник. (Д. Обрадовић)

Када се и то има у виду, може се закључити да се проминални изрази типа *īај* и *īај* употребљавају у функцији остваривања (секундарне) референцијалности садржаја своје именске групе: референцијалност такве именске групе важи за ситуацију, обично говорну, која не мора бити идентична оној говорној ситуацији у којој се остварује дати исказ. Другим речима, тим изразима упућује се на оно што одређено лице зна или може да зна, па стога обично и вербализује (одн. може да вербализује) у свом исказу.

С обзиром на то да изрази типа *īај* и *īај* упућују, пре свега, на оно што је поменуто или на неки други начин познато учесницима секундарне комуникативне ситуације, у предикату унутрашњег исказа обично се налазе *verba dicendi* или глаголи когнитивног садржаја (нпр. *īīīаји*, *исīīīиваји*, *исīраживаји*, *сазнаји* итд.), али то могу бити и девербативне и друге апстрактне именице, уп. (44–46)

- (44) срп.: У инструкцији *īише* да се апарат покреће *īако* и *īако*.
- (45) срп.: Инструкција *садржи информацију* да се апарат покреће *īако* и *īако*.
- (46) срп.: Сагласно инструкцији апарат се покреће *īако* и *īако*.

9. Унутрашња неодређена референцијалност постоји у свим словенским језицима, а њен најчешћи облик је редупликација проминалног демонстратива. У руском језику преовлађује посебан проминални демонстратив с постфиксом *-то*, иако под одређеним условима није искључена његова редупликација, а посебни облици унутрашње неодређене референцијалности постоје и у неким другим словенским језицима, али не као основна или једина средства у таквој функцији, нпр. бугарски језик, и још ређе белоруски језик. Уп. (47–55):³

³ Аутор захваљује М. Ђукановић, М. Ивановић, Ј. Линди, М. Миркуловској, Д. Соколовићу и М. Супрунчуку за примере и сугестије о њиховој интерпретацији.

- (47) блр.: Ён сказаў ім, каб яны прыйшлі *туды і туды ў такое і такое* месца.
 (48) буг.: Каза им да дойдат *еди-кога си* на *еди-кое си* място (// *еди-къде си*).
 (49) мак.: Им кажа да дојдат *ѿогаши и ѿогаши* на *ѿоа и ѿоа* место.
 (50) поль.: Zlecił im, aby stawili się o *takiej a takiej* porze, w *takim a takim* mi-
 ejscu.
 (51) рус.: Он сказал им, чтобы они пришли *тогда-то* в *такое-то* место.
 (52) слк.: Povedal im, aby prišli *vtedy a vtedy, tam a tam*.
 (53) срп.: Рекао им је да дођу *тад и тад* на *то и то* место.
 (54) укр.: Він сказав їм прийти *тоді-то* в *таке-то* місце.
 (55) чеш.: Řekl jim, ať přijdou *tehdy a tehdy* na *to a to* místo.

У белоруском језику се у функцији унутрашње неодређене референцијалности поред редупликације демонстратива у посебним случајевима употребљава демонстратив *гэтулькі* без редупликације, којем конкурише модел са редупликацијом демонстратива, нпр. (56):

- (56) блр.: Пішы: “Мяне зваць *так і так*, я жыву *там і там*, прафесія ў мяне *такая і такая* // працую *тым і тым*, зарабляю *гэтулькі* (// *столькі і столькі*)”.

Као ни у руском језику и већини других словенских језика, у белоруском језику се ни прва ни друга могућност не користи у еуфемистичкој функцији, за шта постоје специјални демонстративи, што је у српском језику једна од функција таквих израза, додуше ретка, уп. (57) и (30):

- (57) блр.: Ён яму груба сказаў: „Слухай, ты, *такі-сякі* // *такі-гэтакі*, неадкладна (// зараз жа) прыходзь // прыязджай”.
 (30) срп.: Онај матори пас стане говорити курјацима: „Тамо њима *ѿо* и *ѿо!* Док су још ова два зуба мени у глави, нећете ви чинити штете моме господару.“ (Караџић 1969а: 70);

Посебан модел прономиналног израза за унутрашњу неодређену референцијалност још више је карактеристичан за бугарски језик (нпр. *еди-кога си*), у којем тај израз у неким случајевима може имати синоним у изразу са редупликованом демонстративном заменицом, нпр. (58):

- (58) буг.: На границата објави, че има *еди-колко си* долара и *еди-колко си* динара. // На границата објави, че има *толкова* и *толкова* долара и *толкова* и *толкова* динара.

Особеност македонског језика као једног од словенских језика са трочланим системом демонстративности (*в – ѿ – н*) јесте у томе што се у изразима за унутрашњу одређену референцијалност по-

ред Т-демонстратива (59), (61)–(63), (67) у функцији унутрашње одређене референцијалности употребљавају и В- и Н-демонстративи, било као синоними, нпр. (60), било са модалним значењем степена убеђености говорника у реалност означене ситуације (64), (65), док се у еуфемистичкој функцији не употребљавају прономинални изрази унутрашње одређене референцијалности, него обични демонстративи без редупликације (66), уп.

- (59) мак.: Им кажа да дојдат *шогаш* и *шогаш* на *шоа* и *шоа* место.
- (60) мак.: Пишувај: Се викам *вака* и *вака*, живеам *овде* и *овде*, по професија сум *ова* и *ова*, заработувам *волку* и *волку*.
- (61) мак.: Пишувај: Се викам *шака* и *шака*, живеам *шаму* и *шаму*, по професија сум *шоа* и *шоа*, заработувам *шолку* и *шолку*.
- (62) мак.: Одговори дека дојде за *шоа* и *шоа*, *заради ова* и *заради она*.
- (63) мак.: Ако вложите *шолку* и *шолку* пари, каматата ќе ви биде *шолку* и *шолку*. (неутрално)
- (64) мак.: Ако вложите *волку* и *волку* пари, каматата ќе ви биде *волку* и *волку*. (са већим степеном уверености у реалност пропозиције, односно са јачим илокутивним напоном у говорној ситуацији убеђивања саговорника како да поступи)
- (65) мак.: Ако вложите онолку пари, каматата ќе ви биде *онолку* и *онолку*. (с мањим степеном уверености говорника у реалност пропозиције, односно са слабијим илокутивним напоном у говорној ситуацији убеђивања)
- (66) мак.: Му рече грубо: Слушај ти (бе) *онаков*, веднаш да си отишол.
- (67) мак.: На граница (границата) изјави дека има *шолку* и *шолку* долари, *шолку* и *шолку* динари.

У пољском језику, као и у словачком и горњолужичкосрпском, редуликовани демонстративи могу бити повезани везницима *i* или *a*, а у чешком *a* или *či*, у украјинском аломорфи *i* или *ї*, који имају исту функцију, али немају исту дистрибуцију, уп. (68–71)

- (68) пољ. Proszę (na) pisać: Nazywam się *tak a tak*, mieszkam *tu i tu*, z zawodu jestem *tym i tym*, zarabiam *tylę i tylę*.
- (69) слк.: Piš: Volám sa *tak a tak*, žijem *tam a tam*, povolaním som *to a to*, zarábam *tol'ko a tol'ko*.
- (3) глсрп.: Wón rjekny: Dz'íce do města k *tomu a tomu* čłowjekej...
- (70) укр.: Він сказав їм, щоб прийшли тоді й тоді на те й те місце.
- (71) чеш.: Napiš: Jmenuju se *tak a tak*, bydlím *tam a tam* // *tam či tam*, povoláním jsem *ten a ten* (// *ta i ta*), vydělávám *tolik a tolik*.

У руском језику и у украјинском језику постоје посебни демонстративи за унутрашњу одређену референцијалност типа *такой-то*, нпр.

(72) рус.: Он сказав им, чтобы они пришли *тогда-то* в *такое-то* место.

(73) укр.: Пиши: я – *такий-то*, мешкаю *там-то*, професія *така-то*, заробляю *стільки-то*.

У руском језику такав демонстратив у посебним случајевима може бити редуликован, нпр. (74)

(74) рус.: Он сказав им, чтобы они пришли *тогда-то* и *тогда-то* в *такое-то* и *такое-то* место.

10. У српском, али и у неким другим словенским језицима у којима је понављање демонстратива основни начин изражавања унутрашње неодређене референцијалности, редуликација понекад може изостати уз очување функције унутрашње неодређене референцијалности. За унутрашњу неодређену референцијалност без редуликације демонстратива постоје два услова. Први услов је да се у два узастопна израза унутрашње неодређене референцијалности појављује исти демонстратив, а други је да је то количински демонстратив, нпр. (75)–(80):

(75) пољ.: Na granicy oświadczył, że ma *tyle i tyle* dolarów, *tyle* dinarów.

(76) слк.: Na hranici vyhlásil, že má *tol'ko a tol'ko* dolárov, *tol'koto* dinárov.

(77) слн.: Na meji je izjavil, da ima *toliko in toliko* dolarjev, *toliko* dinarjev.

(78) срп.: На граници је изјавио да има *толико* и *толико* долара, *толико* динара.

(79) чеш.: Na hranici nahlásil, že má *tolik a tolik* dolarů a *tolik* dinárů.

(80) укр.: На кордоні він заявив, що має *стільки* і *стільки* доларів, *стільки* динарів. // На митниці він заявив, що в нього з собою *стільки-то* доларів та *стільки-то* динарів.

Наведени словачки пример (76) показује да се у словачком језику у случајевима избегнуте редуликације демонстратива са значењем унутрашње одређене референцијалности у исказ укључује демонстратив посебне структуре – *tol'koto*.

11. Иако је примарна функција израза типа *ӣај* и *ӣај* изражавање унутрашње одређене референцијалности, такви изрази, под одређеним синтаксичко-семантичким условима, када је реч о иреалним ситуацијама, нису референцијални, него су неререференцијални, нпр. (81)

(81) срп.: Ако купите *толико* и *толико* акција, ви сте акционар.

где *толико* и *толико* значи ‘било коју количину’ или ‘извесну количину’. А да се ту ради о комуникативно нерелевантној информацији,

показује могућност изостављања таквих демонстратива без граматичког оштећења исказа, уп. (82):

(82) срп.: Ако купите акције, ви сте акционар.

Уп. такође примере (83)–(92), у којима се начелно реферише о постојању односа пропорције, без упућивања на било који реалан однос:

(83) блр.: Калі вы ўкладзяце *гэтулькі* // (*столькі і столькі*) грошай, працэнт у вас будзе *такі і такі*.

(84) буг.: Ако внесете *еди-колко си* пари, лихвата Ви ще е *еди-колко си*. / Ако внесете *толкова и толкова* пари, лихвата Ви ще е *толкова и толкова*.

(85) мак.: *Ако вложишѝе ѝолку и ѝолку ѝари, камайѝаѝа ќе ви биде ѝолку и ѝолку*.

(86) поль.: *Jeśli włożysz Pan(i) tyle i tyle pieniędzy, procent wyniesie tyle i tyle*.

(87) рус.: Если (вы) вложите *столько-то* денег, процент у вас будет *такой-то*.

(88) слк.: *Ak vložíte toľko a toľko peňazí, váš úrok bude taký a taký*.

(89) слн.: *Če vložíte toľiko in toľiko denarja, bodo vaše obresti toľiko in toľiko*.

(90) срп.: Ако уложите *ѝолико и ѝолико* новца, камата ће вам бити *ѝолико и ѝолико*.

(91) укр.: Якщо ви вкладете *стільки-то* грошей, то відсоток буде *такий-то*.
// Якщо вкладете *стільки і стільки* грошей, відсотки складатимуть *стільки і стільки*.

(92) чеш.: *Když vložíte tolik a tolik peněz, úrok bude takový a takový*.

12. Као што је било речено, у српском језику изрази *ѝај* и *ѝај*, *ѝакав* и *ѝакав* (али не и други изрази такве структуре) употребљавају се да би се избегло понављање инвектива, нпр. (94)

(93) срп.: Грубо му је рекао: Слушај ти *ѝакав* и *ѝакав*, сместа одлази.

И у неким другим словенским језицима такође је могућа таква употреба редупликованих демонстратива, в. примере: (94–96):

(94) слв.: *Drsne mu povedal: Počúvaj, ty taký a taký, ihneď odíď!*

(95) слн.: *Grobo mu je rekel: Poslušaj ti, tak in tak, takoj odidi*.

(96) укр.: Він йому грубо сказав: „Слухай ти, такий і такий, іди звідси“.

Могућа је и употреба заменица унутрашње одређене референцијалности у секундарној, еуфемистичкој функцији, нпр. у укр. (97)

(97) укр.: Він йому грубо сказав: „Слухай ти, *такий-то*, забирайся геть“.

У тој функцији у српском језику користе се и друга заменичка средства, што је у савременом српском књижевном језику ретко и архаично, нпр.

- (98) срп.: Најпосле отиде к лавовима па и њима стаде говорити: „Тамо они *оваки* и *онаки*! Шта учинисте? Толико ме година верно служисте, а сад ме изневеристе (КАРАЦИЋ 1969а: 201);
- (99) срп.: [Царица] стане викати на њих: „Тамо оне *оваквице* и *онаквице*“. Толико ме година служисте верно, а сад ме изневеристе (КАРАЦИЋ 1969а: 201).

У већини словенских језика обичнија је употреба специјалних прономиналних израза у еуфемистичкој функцији, нпр.

- (100) блр.: Ён яму груба сказаў: „Слухай, ты, *такі-сякі* // *такі-гэтакі*, неадкладна// (зараз жа) прыходзь// прязджай“.
- (101) буг.: Каза му грубо: „Слушай, ти, *еди-какъв си*, веднага се махай!“
- (102) мак.: Му рече грубо: Слушај ти (бе) *онаков*, веднаш да си отишол. // Му рече грубо: Слушај (бе) ти *онаков*, веднаш да си отишол. // Му рече грубо: Слушај ти (бе) *онаков*, веднаш да си одиш. // Му рече грубо: Слушај ти (бе) *никаков*, веднаш да си отишол. // Му рече грубо: Слушај ти (бе) *никаков*, веднаш да си одиш.
- (103) пољ.: Krzyknął na niego z irytacją: “Słuchaj no ty, *taki owaki*, z miejsca się stąd wynoś!“
- (104) рус.: Он ему грубо сказал: „Слушай, ты, *такой-сякой* // *такой-растакой* // *такой-разэтакий*, немедленно приходи//приезжай“.
- (105) чеш.: Řekl mu hrubě: Poslouchej, ty, *takovej* či *makovej*, hned vypadni. (разг.)

13. Размотрени примери употребе израза типа *īaj* и *īaj* у српском и другим словенским језицима и њихова анализа показују да они представљају посебан тип референцијалности и заузимају посебно место у систему прономиналних речи и израза. Иако се могу употребити у различитим функцијама, њихова основна функција је упућивање на оно што је одређено за учеснике секундарне комуникативне ситуације, денотиране исказом у исказу, а што је неодређено за учеснике примарне комуникативне ситуације (са изузетком случајева када се исти учесници појављују и у примарној и у секундарној комуникативној ситуацији). Форме изражавања унутрашње одређене референцијалности нису потпуно исте у свим словенским језицима, иако преовлађује редупликација прономиналног демонстратива, а постоји висок степен подударности и у њиховим функцијама, највећа у реализацији основне функције унутрашње

одређене референцијалности, а најмања подударност у реализацији функције еуфемистичке замене инвектива.

Цитирана лијерајтура

- КАРАЦИЋ, Вук. *Историјски сјиси*. Београд: Просвета, 1969.
- КАРАЦИЋ, Вук. *Српске народне њријовијейке*. – Београд: Просвета, 1969а.
- ПАДУЧЕВА, Елена В. *Высказывание и его соотносённость с действительностью (Референциальные аспекты семантики местоимений)*. Москва: Наука, 1985.
- ПИПЕР, ПРЕДРАГ. Референцијалност и исказ у исказу // *Анали Филолошког факултета*. – Београд, 1987, 18, 263–272.
- ПИПЕР, ПРЕДРАГ. *Заменички њрилози у српскохрватском, руском и њольском језику: (семантичка сјудија)*. – Београд: Институт за српскохрватски језик, 1988.
- НИЦОЛОВА, РУСЕЛИНА. *Българските местоимения*. – София: Наука и искусство, 1986.
- COLLINSON, W.E. *Indication: A study of demonstratives, articles, and other 'indicatores'*. – Baltimore, 1937 (= Language, Monograph 17)
- RJAZU – *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. – Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1966, sv. 78.

Predrag J. Piper

ON INTERNAL DEFINITE REFERENCE IN SLAVIC LANGUAGES

Summary

The considered examples of use of the “such and such“ type of expression in Serbian and other Slavic languages and their analysis show that they represent a special type of reference and hold a special place in the system of pronominal words and expressions. Regardless of the fact that they can take a variety of functions, which are discussed in the article, their main function is to refer to what is determined for participants in a primary communicative situation, denoted by an utterance within an utterance, but which is undetermined for participants in a secondary communicative situation (with the exception of cases of same participants being involved in both primary and secondary situations). The forms of expressing internal definite reference are not entirely the

same in all Slavic languages, although reduplication of pronominal demonstrative prevails with a high degree of match in their functions. The highest match is found when performing their main function of internal definite reference, while the lowest match is found when performing the function of euphemistic replacement of invective.

Keywords: definite and indefinite reference, communicative situation, pronominal words, Slavic languages.